

Vydra riečna v cezhraničnej oblasti stredného toku rieky Ipeľ

“... znova a znova naša večná rieka Ipeľ, meandrovitá ako cesty života, tichá aj búrlivá, iná za horúčav leta a iná za strašných každoročných jarných povodní, práve taká ako láska, vody a vody Ipeľa, sčerené večným vetrom na konci ultravulkanickej kotliny, v ktorej sa kúpe vysoká beláskavá obloha...”

Ladislav Ballek: Agáty

P. Urban: Otter in the Trans-boundary Region of the Ipeľ River Middle Flow. *Život. Prostr.*, Vol. 34, No. 1, 30–34, 2000.

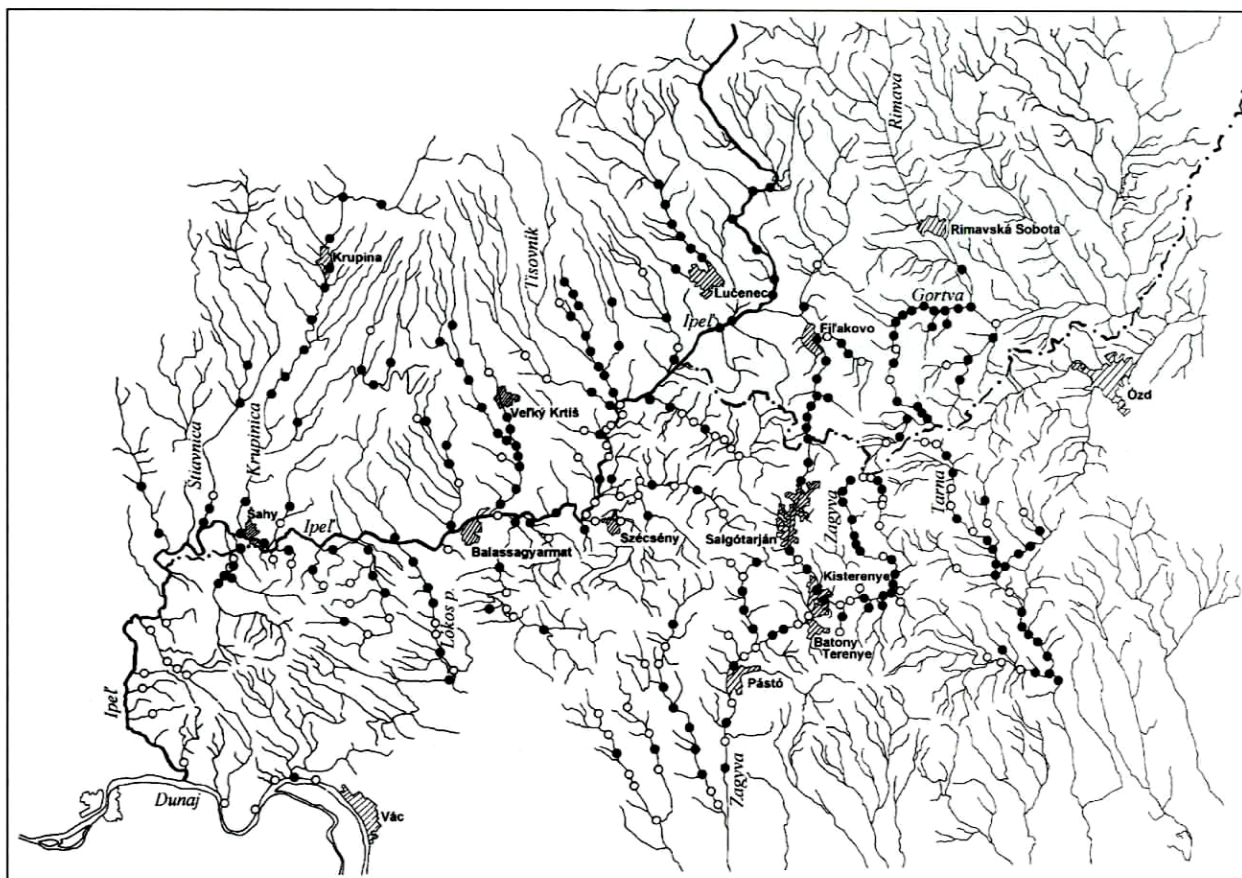
The middle flow basin of the Ipeľ river belongs to the valuable territories from the point of view of trans-boundary otter populations (*Lutra lutra*). Results of the common Slovak-Hungarian research show, that otter permanently occurs on all larger river flows in the observed territory. Regarding to changing discharges of the majority of flows, it comes to changes in the dimension and transfer of its domestic regions. The otter domestic regions on the Slovak side are prevailingly linear and bound mainly to the river flows. On the Hungarian side the occurrence of the otter is predominantly localised to the wetlands. From the negative factors influencing the otter population in the observed territory there are mainly unstableness of the river flow discharge, drying up of some flows in summer period, destruction eventually total absence of litoral vegetation, but also the lack of food (mainly fishes) on some flows. As regards the anthropic factors the interferences to the otter habitats, direct hunting and influence of pye-dogs are prevailing. The Ipeľ river middle flow basin is of great significance also for the other international activities focused to the research and protection of the otter.

Vydra riečna (*Lutra lutra*, Linnaeus, 1758) patrí v celom svojom areáli k ustupujúcim živočíšnym druhom. Tento vrcholový predátor z gildy megakarnivorných semiakvatických cicavcov, obývajúci pestrú škálu brehových zón alebo litorálov sladkovodných lotických i lentických habitatov a brakických vôd morských habitatov, sa preto v ostatných rokoch stal v celoeurópskom meradle predmetom intenzívneho výskumu. Na základe jeho výsledkov je, resp. bude možné realizovať nielen opatrenia vedúce k jej ochrane či záchrane, ale aj k nasledujúcej reštitúcii alebo revitalizácii pôvodných habitatov. Integrovaný prístup v ochrane prírodného dedičstva totiž nezdôrazňuje len snahu o zachovanie biologickej rozmanitosti, vrátane druhového bohatstva, ale aj aktivity zamerané na podporu životodarných procesov v ekosystémoch a krajinách (Pickett a kol., 1997). Vydra pritom patrí k tzv. dáždnikovým druhom (*umbrella species*), vytvárajúcim dostatočne rozsiahle domovské okrsky. Preto

môžu chránené územia vytvorené na jej ochranu poskytovať útočisko aj ďalším druhom a celým spoločenstvám (UNGP, 1995). Aj z tohto pohľadu je mimoriadne dôležité chrániť a navzájom prepojiť najcennejšie biocentrá jej výskytu. Podobný návrh predstavuje napríklad koncepcia Európskej siete habitatov vydry, podľa ktorej má kľúčovú polohu v strednej Európe Nemecko, Švajčiarsko a Rakúsko, ako most medzi jej západo- a východoeurópskymi populáciami (napr. Reuther, 1996).

K územiám cenným z hľadiska cezhraničných populácií východoeurópskych vydier sa radí aj juh stredného Slovenska a priľahlá časť severného Maďarska v povodí stredného Ipeľa. Táto 232,5-kilometrová rieka predstavuje posledný priamy prítok Dunaja odvodňujúci územie Slovenska. Pramení vo Veporských vrchoch na juhovýchodných svahoch vrchu Čierťaž (1050 m n. m.) a do Dunaja sa vlieva v rkm 1708 pri obci Chľaba v nadmorskej výške 110 m. Jeho stredný tok sa vyčleňuje od ústia Ia-

Mapa aktuálneho rozšírenia vydry riečnej na Slovensku

vostranného prítoku Suchá pri obci Holiša po ústie pravostranného prítoku Krupinica pod obcou Sahy.

Práve povodie stredného toku Ipľa patrí v ostatných rokoch k najlepšie preskúmaným regiónom Slovenska z hľadiska rozšírenia a vybraných aspektov bionómie i ekológie vydry riečnej (Kadlečík, Urban, 1997). Na jeho slovenskej časti sme podrobný prieskum a mapovanie rozšírenia vydry začali r. 1994. Neskôr sme k mapovaniu pridali aj výskum vybraných aspektov jej bionómie a ekológie, vrátane vplyvu negatívnych faktorov (napr. Hrivnák, Urban, 1995). Na vypracovanie a realizáciu opatrení na zabezpečenie praktickej starostlivosti o vydru v tejto cezhraničnej oblasti, dôležitej ako jadrové územie z hľadiska výskytu a prosperity jej populácie, je dôležité dokonalé poznanie aktuálnej situácie v prihraničnom území Maďarskej republiky aj napriek tomu, že z tohto územia sa do Ipľa vlieva len niekoľko pomerne krátkych prítokov s nevyrovnaným a rozkolísaným prítokom. Povodie rieky Ipeľ s vývojovo mladou, perovitou rieč-

nou sieťou, má totiž nepravidelný tvar, pripomínajúci stlačený obdĺžnik. Jeho pravá časť, ležiaca na slovenskej strane má dlhšie a vyvinutejšie prítoky, kým ľavá časť, nachádzajúca sa prevažne na maďarskom území, má len niekoľko menších prítokov. Táto časť je však charakteristická rozsiahlymi plochami rôznych typov mokraďových ekosystémov.

Preto sme spoločne s maďarskými kolegami od januára 1996 rozšírili podobné aktivity aj na maďarské územie.

Ich cieľom bolo:

- zmapovať aktuálne rozšírenie vydry v povodí stredného toku rieky Ipeľ (približne na území Novohradskej a Hontianskej historickej župy) kontrolou vybraných lokalít na území dnešnej Novohradskej župy a v častiach Hevešskej a Peštianskej župy v Maďarskej republike, ako aj Ipeľskej kotliny a v častiach Cerovej vrchoviny, Lučenskej kotliny, Krupinskej planiny a Ipeľskej pahorkatiny v Slovenskej republike,

Vydra riečna

- na základe získaných výsledkov navrhnuť odporúčania metodologického charakteru pre ďalší výskum vydry i ochranárskeho zamerania pre potreby aktivít praktickej starostlivosti.

Použili sme overenú metódu priameho terénneho prieskumu s vyhľadávaním pobytových znakov vydry na vybraných lokalitách hlavných tokov sledovanej oblasti, vrátane ich prítokov vyššieho rádu. Vo dvojiciach sme jazdili autom popri tokoch a kontrolovali vybrané mostové objekty (mosty, priepusty), výpusty vodných nádrží, kratšie úseky vodných tokov, kanálov, brehy močiarov a vodných nádrží. Na nich sme zaznamenávali pobytové znaky vydry (najmä trus a stopy), merali šírku a hĺbku toku, posudzovali priechodnosť objektov z hľadiska predmetného druhu a sledovali charakter vegetácie. Trus sme rozdeľovali do troch štandardných kategórií: čerstvý, stredne starý a starý (Bass a kol., 1984); medzi pachové značky sme zaradili všetky análne sekrety, v literatúre označované ako *smears*, alebo *jellies*. Priechodnosť objektov sme posudzovali podľa daného reálneho stavu v zmysle metodiky Urban, Paško (1997).

Na zvolených lokalitách vybraných povodí sme okrem toho v období 1996–1999 sledovali dynamiku a sezónne zmeny v značkovacom správaní vydry v mesačných intervaloch, na základe zmeny početnosti trusových (vrátane pachových) značiek.

Naše aktuálne prieskumy potvrdili, že vydra riečna sa trvalo vyskytuje na všetkých väčších tokoch sledovaného územia (obr. 1). Vzhľadom na meniace sa prietoky väčšiny vodných tokov, zaznamenali sme aj výrazné zmeny v distribúcii pobytových znakov vydry, najmä trusu, v rámci sledovaného územia v priebehu roka. Na slovenskej strane, s vyvinutejšími a dlhšími pravostrannými prítokmi, je väčší predpoklad, že domovské okrsky sú líniové a viazané predovšetkým na toky. Na maďarskej strane s plošne rozľahlými mokraďami je

vydra v oveľa väčšej miere naviazaná práve na tieto typy mokraďových habitatov, ktoré jej poskytujú dostatočné topické a čiastočne i trofické podmienky. V Novohradskej župe Maďarskej republiky sme pobytové znaky nachádzali v oveľa väčšej miere v umelo vytvorených, tvrdo zregulovaných kanáloch s minimom pobrežnej vegetácie než na slovenskej strane. Vždy sa však pri nich nachádzali plochy so spoločenstvami triedy *Phragmitetea* Tx. et Preis 1942, ako aj s rôznymi vývojovými štádiami iných vlhkomilných, prípadne synantropných syntaxónov (Urban a kol., 1999). Niektoré z nich sú však intenzívne využívané človekom, čo zvyšuje nebezpečenstvo náhodnej či úmyselnej likvidácie vydry.

Najväčšiu značkovaciu aktivitu, prejavujúcu sa maximálnym počtom trusových, resp. pachových značiek, sme zistili v zimných mesiacoch (december–marec). Najmenšiu abundanciu trusových značiek sme zaznamenali v mesiacoch máj–september. Väčšina rozdielov medzi maximami a minimami krivky diagramov sezónnej dynamiky sa ukázala ako štatisticky významná.

Hoci z minulého storočia jestvuje len málo údajov o výskyte vydry v záujmovej oblasti (napr. Malesevics, 1892; Matlekovits, 1897), cenné sú predovšetkým veľmi dobre spracované výkazy o počte ulovených vydier (Jamnický, 1995). Tento autor uvádza, že r. 1892, 1894–1905, 1907 a 1909 bolo na celom území Novohradskej župy ulovených dovedna 123 a na území Hontianskej župy 124 jedincov vydry. Aj napriek tomu, že v súčasnosti sa v tejto oblasti neuskutočnilo zisťovanie početnosti vydry spočítaním stôp na snehu (ak neberieme do úvahy dve zimné sčítania na reálnom krátkom úseku hlavného toku Ipľa v území Ramsarskej lokality a navrhovanej CHKO Poiplie r. 1995 a 1996), uvedené počty naznačujú, že na prelome storočí žila v slovensko-maďarskom cezhraničnom území pravdepodobne početnejšia populácia vydry.

Z výrazných negatívnych faktorov prírodného charakteru (hoci aj tie sú do značnej miery podmienené činnosťou človeka) je to najmä rozkolísaný prietok a vysychanie niektorých tokov v letnom období, deštrukcia, prípadne až absencia pobrežnej vegetácie, ale aj nedostatok potravy (najmä rýb) na niektorých tokoch.

Limitujúcim faktorom pre vydru (a ryby, ako hlavnú zložku jej potravy) je množstvo vody v tokoch. Rozkolísané prietoky až vysychanie menších tokov, resp. premizanie ich plytších úsekov až ku dnu (hoci len sezónne), významne ovplyvňujú ich využívanie vydrou, ktorá je nútená migrovať do iných, často nie vhodných lokalít. Všeobecne sa medzi významné habitaty, najmä z hľadiska ponuky potravy, považujú rybníky, ktoré vydra často navštevuje a stáva sa objektom prenasledovania (Kadlečík, Urban, 1997).

Pobrežná vegetácia má veľký význam pre vydru nielen z hľadiska jej úkrytov, ale aj úkrytov jej potravy.

V sledovanej oblasti zohráva významnú úlohu najmä v časti odprírodnenej oráčinovej krajiny kotlín, v ktorých navyše plní nezastupiteľné biostabilizačné a krajino-tvorné funkcie.

Potenciálnu vegetáciu vodných tokov v záujmovom území predstavujú najmä lužné lesy nížinné a lužné lesy vrbovo-topoľové (Michalko a kol., 1987). Dnešný stav brehových porastov a sprievodnej vegetácie vodných tokov je výsledkom dlhoročného (spravidla negatívne pôsobiaceho) antropického tlaku (najmä úprav tokov, ich regulácií, meliorácií priľahlých pozemkov a rozorávania aluviálnych lúk v nive Ipľa). Súčasnú drevinovú vegetáciu v nižšie položených častiach (nižinných tokoch) tvoria predovšetkým autochtónne druhy vrb (*Salix alba*, *S. fragilis*, *S. purpurea*, *S. triandra*, *S. viminalis*), jelša lepkavá (*Alnus glutinosa*), baza čierna (*Sambucus nigra*), čremcha obyčajná (*Padus avium*), krušina jelšová (*Frangula alnus*), topole (*Populus tremula*, *P. nigra*, zriedkavo *P. alba*, *P. x canescens*), javor poľný (*Acer campestre*), vzácne brest vŕz (*Ulmus laevis*). V minulosti boli do porastov umelo vnášané nepôvodné druhy topoľov (*Populus x canescens*) a javor jaseňolistý (*Acer negundo*), ktorý sa voľne šíri pozdĺž tokov. Pomerne rozsiahle zárasty tvorí na viacerých miestach alochtónna krídlatka japonská (*Reynoutria japonica*). Veľmi častým javom je absencia drevín a krovín, ktorých funkciu do určitej miery nahrádza bylinná vegetácia (Urban a kol., 1997).

V úsekoch podhorských tokov (napr. horných úsekoch Tisovníka, Plachtinského a Suchánskeho potoka) brehové porasty tvorí jelša lepkavá (*Alnus glutinosa*), autochtónne vrby (*Salix cinerea*, *S. fragilis*), zriedkavejšie jaseň štíhly (*Fraxinus excelsior*), javor horský (*Acer pseudoplatanus*), krušina jelšová (*Frangula alnus*), a sú súčasťou väčšiny potokov. Takéto brehové porasty spravidla predstavujú optimálne pobytové a úkrytové možnosti pre vydru riečnu.

Väčšina pôvodných vodných plôch a mokradí bola odvodnená. Ich funkciu do určitej miery nahradili viacúčelové malé vodné nádrže (VN Ľadovo, VN Ľuboreč, VN Glabušovce, VN Sklabiná, VN Nenince). V litorálnom pásme niektorých nádrží sa uplatňujú najmä spoločnosť *Phragmiti-Magnocaricetea*, ktoré sú pravidelne celoročne využívané vydrou.

Z antropických faktorov sa uplatňujú najmä zásahy do habitatov vydry, priamy lov a vplyv túlavých psov.

Mostové objekty na jednej strane predstavujú vhodné miesta z hľadiska pachového označovania teritórií trusovými alebo močovo-trusovými značkami, ale na druhej strane sa v prípade nepriechodnej konštrukcie stávajú výrazným negatívnym prvkom, zvyšujúcim mortalitu vydry. Zo sledovaného územia je dosiaľ známy len údaj o vydre zrazenej 9. 12. 1995 o 1.30 hod. v obci Stredné Plachtince. Zo všetkých sledovaných mostových objektov počas celoročných kontrol sme medzi nepriechodné

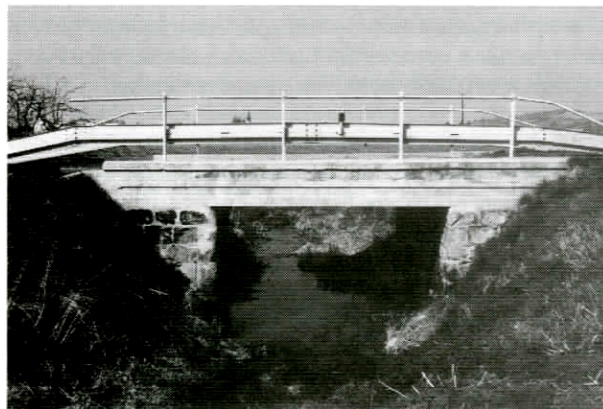

Stopová dráha vydry v čerstvom snehu na toku Tisovník

pre vydru zaradili asi tretinu. Preto treba niektoré z nich spriechodniť.

Celé povodie stredného toku Ipľa, vzhľadom na to, že leží v pohraničnom území, je mimoriadne významné aj pre projekty medzinárodnej spolupráce a tvorbu siete vydriích refúgií a koridorov. Aj preto bolo zaradené medzi najdôležitejšie navrhované medzinárodné biokoridory medzi Slovenskom a Maďarskom (Kadlečik, Urban, 1995). Na jeho slovenskom území je zároveň úsek medzi Ipeľským Predmostím a Tešmakom zaradený medzi tzv. Ramsarské lokality (medzinárodne významné mokrade) a zároveň je navrhovaný na CHKO Poiplie a jej časť (Poiplie-stred) je začlenená medzi jadrové územia v rámci európskej ekologickej siete (EECONET). Na maďarskom území je väčšina mokradových ekosystémov súčasťou Národného parku Dunaj-Ipeľ.

Nepriechodný typ mosta pre vydru (Trebušovský potok, lokalita Chrastince)

Pokiaľ sa preto bude na Slovensku uvažovať o oblasti, v ktorej je vhodné sledovať vydru aj pomocou rádiotelemetrie, stredný úsek Ipľa sa javí ako mimoriadne zaujímavý. Nielen z hľadiska zmien veľkostí a posunov domovských okrskov, či využívania rôznych typov habitatov, ale aj cezhraničnej slovensko-maďarskej spolupráce v uvedených chránených, resp. z hľadiska záujmov ochrany prírody mimoriadne cenných a významných územiach.

V záujme ochrany vydry v sledovanom území je potrebné:

- Naďalej pokračovať v prieskume rozšírenia, vybraných aspektov bionómie a ekológie, vrátane ohrozujúcich faktorov v celom povodí.

- V rámci neho realizovať aj analýzy potravy vydry rozborom trusu, pravidelne odoberaného na vopred stanovených lokalitách a súbežne s ním zrealizovať ichtyologické prieskumy elektrickým odlovným agregátom metódou 3 opakovaných odlovov na rovnakých stanovištiach a zistiť druhové zloženie a biomasu rýb na 1 ha vôd a ich zmeny.

- Rozšíriť metódu odhadu početnosti (napr. zimné počítanie) aspoň na vybrané lokality povodia.

- Záväzne uplatňovať proces posudzovania vplyvov na životné prostredie (EIA) na všetky projekty, ktoré výrazne ovplyvňujú prírodný charakter mokradí, ako napr. budovanie kanálov, čerpacích staníc, priehrad, úpravy tokov, odvodňovanie alebo významné zmeny vo využívaní územia povodia.

- Získavať informácie o zámernom love vydry a všetky prípady prísne trestnoprávne riešiť.

- Presadiť povinné používanie zábran proti vniknutiu vydry do rybárskych vrší a zabrániť používaniu takých spôsobov lovu, ktoré predstavujú riziko pre vydru.

- Budovať priechody na cestách križujúcich rieky alebo v oblastiach so známymi migračnými trasami s intenzívnou dopravou, prispôbsobené na využívanie vydrou a inými živočíchmi (suché, nezatápané podchody). V takýchto kritických úsekoch dopravnými značkami znížiť maximálnu povolenú rýchlosť.

- Spriechodniť hlavný tok Ipľa odstránením jestvujúcich bariér a vytvorením funkčných obtokových rybochodov, s využitím bývalých meandrov rieky.

Všetky mapovania na maďarskom území sme mohli uskutočniť vďaka aktívnej a nezištnej spolupráci maďarských kolegov zo Správy Národného parku Bük Eger a Župnej kancelárie Novohradskej župy v Salgótarjáne. Nielen za túto úspešnú spoluprácu, pochopenie, pomoc, podporu a množstvo cenných informácií, ale tiež za príjemné spoločné chvíle, podnetné neformálne diskusie i tradičnú pohostinnosť ďakujeme predovšetkým pánom Ferencovi Mártonovi, Bélovi Judikovi, Sándorovi Brundovi a Krisztiánovi Harmosovi.

Literatúra

- Bass, N., Jenkins, D., Rothery, P., 1984: Ecology of Otters in Northern Scotland. V. The Distribution of Otter (*Lutra lutra*) Faeces in Relation to Bankside Vegetation on the River Dee in Summer 1981. *Journal of Applied Ecology*, 21, p. 507–513.
- Hrivnák, R., Urban, P., 1995: Vydra riečna (*Lutra lutra* L.) v Novohrade, p. 59–69. In Urban, P. (ed.): Výskum a ochrana cicavcov na Slovensku II. SAŽP COPK, Banská Bystrica, 112 pp.
- Jamnický, J., 1995: Lov vydry riečnej (*Lutra lutra* L.) na Slovensku pred sto rokmi. *Folia Venatoria*, 25, p. 189–194.
- Kadlečík, J., Urban, P., 1995: Súčasný poznatky o vydre riečnej na Slovensku. In Výskum a ochrana cicavcov na Slovensku II. Zborník referátov z konferencie. SAŽP-centrum B. Bystrica, ÚEL SAV Zvolen, Stredoslovenská pobočka slov. zool. spoločnosti pri SAV Zvolen, p. 51–57.
- Kadlečík, J., Urban, P., 1997: Vydra riečna (*Lutra lutra* L.) na Slovensku a jej ochrana. *Folia Venatoria*, p. 26–27, 87–105.
- Malesevics, E., 1892: Losoncz faunája. Kulönlenyomat a losonczy m. k. áll. főgymnásium 1891/1892, évi értesítőjéből, p. 3–48.
- Matlekovits, G., 1897: Magyarország közgazdasági és közművelelési. állapota ezeréves fennállásakor. Budapest, 1, 124 pp.
- Michalko, J., Magic, D., Berta, J., Rybníček, K., Rybníčková, E., 1987: Geobotanical Map of C.S.S.R. Veda, Bratislava, 168 pp.
- Pickett, S. T. A., Ostfeld, R. S., Shacha, K. M., Likens, G. S. (eds), 1997: The Ecological Basis of Conservation. Heterogeneity, Ecosystems and Biodiversity. Chapman & Hall, New York, London, 466 pp.
- Reuther, C., 1996: European Otter Habitat Network. Discussion paper, p. 188–193. In Seminar on the Conservation of the European Otter (*Lutra lutra*). Leeuwarden, the Netherlands, 7–11 June 1994. Council of Europe Publishing, 240 pp.
- UNEP, 1995: Global Biodiversity Assessment. Cambridge University Press, Cambridge, 1, 140 pp.
- Urban, P., Paško, V., 1997: Klasifikácia mostov a priepustov z hľadiska prechádzania vydrou a možnosti ich úprav. SAŽP-COPK, Banská Bystrica. Metodické listy, 11, 28 pp.
- Urban, P., Hrivnák, R., Kadlečík, J., Márton, F., 1997: Vydra riečna (*Lutra lutra* L.) v Novohrade, p. 83–94. In Urban, P., Hrivnák, R. (eds): Poiplie. SAŽP, Banská Bystrica, 147 pp.
- Urban, P., Balázs, P., Valach, I., Tučeková, E., 1999: Letné mapovanie vydry riečnej v Novohradskej župe Maďarskej republiky. *Bulletin Vydra* 9 (in press.).

Ing. Peter Urban (1962), odborný pracovník, zoológ, SAŽP – Centrum ochrany prírody a krajiny, Lazová 10, 975 90 Banská Bystrica. E-mail: urban@sazp.sk